

Оксана Анатоліївна Лукасевич

викладач,

Запорізький національний університет,
кафедра практичної психології

ТИПОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЯГНЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ

Статтю присвячено проблемі розробки типології особистісної зрілості, основою якої виступає готовність і здатність молодій людині до здійснення вчинку. На основі проведеного теоретичного та емпіричного дослідження виділено вісім базових типів, що характеризуються індивідуально-специфічним способом здійснення вчинку та проявом суб'єктності: ситуативно-зорієнтований, цілеспрямовано-наполегливий, ініціативний, рішучо-впевнений, виконавчо-відповідальний, рефлексивний і, як узагальнюючий, — тип особистісно-зрілої людини.

Ключові слова: особистісна зрілість, вчинок, суб'єкт вчинку, компоненти особистісної зрілості, критерії особистісної зрілості, тип особистісної зрілості.

Психологічні особливості процесу досягнення особистісної зрілості людиною — одна з найбільш складних і малорозроблених проблем психологічної науки. Сучасні умови розвитку підростаючої особистості, що характеризується трансформацією ціннісних орієнтацій, суперечливістю процесу соціалізації особистості, ускладненістю духовного розвитку молодій людині, актуалізують необхідність теоретичного та практичного урахування критеріїв оцінки особистісної зрілості. В контексті модернізації національної системи освіти, впровадження у практику її особистісно-орієнтованої моделі побудова типології особистісної зрілості як змістовного узагальнення «конкретних знань», отриманих під час вивчення досліджуваного явища, набуває особливого значення.

Метою статті є розкриття особливостей розробки типології особистісної зрілості студентської молоді на засадах суб'єктно-вчинкової парадигми.

У контексті здійснюваного дослідження основою типології особистісної зрілості є вчинок як основний показник її досягнення. Оскільки способів вчинкового діяння конкретної особистості завжди властивий певний алгоритм дій, стає можливим встановити конкретний тип вчинкової активності особистості. А відтак, враховуючи основні характерологічні риси вчинку, можна більш точно кваліфікувати індивідуальні особливості процесу досягнення особистісної зрілості студентами, а також виявити причини виникнення, провідні сили розвитку і умови зміни того чи іншого типу особистості.

На підставі вчинкової моделі особистісної зрілості [1], було проведено дихотомічну типологізацію варіантів досягнення особистісної зрілості, типотворювальними ознаками для якої слугують сім дихотомічних

критеріїв, що відповідають критеріям (компонентам моделі) особистісної зрілості:

- Здатність / нездатність до самовизначення у ситуації;
- Здатність / нездатність до постановки мети;
- Здатність / нездатність до вибору засобів;
- Здатність / нездатність до прийняття рішення;
- Здатність / нездатність до виконання дії;
- Здатність / нездатність до рефлексії;
- Здатність / нездатність до закріплення досвіду.

Враховуючи можливі варіанти комбінації означених семи критеріїв (компонентів) особистісної зрілості, ми одержуємо 128 варіантів особистісних типів, які згруповані в залежності від того, який критерій набуває пріоритетного розвитку і займає провідне місце в структурі особистісної зрілості, у вісім базових типів: два з яких є полюсними (особистісна зрілість/особистісна незрілість), а останні шість — відповідають етапам досягнення особистісної зрілості. Таким чином, була розроблена і запропонована до розгляду гіпотетична модель типології особистісної зрілості.

Для підтвердження істинності побудованої типології даними емпіричного дослідження було використано такий метод концептуальної побудови, що передбачав, по-перше, виявлення груп респондентів, однорідних за більшістю схожих ознак, на основі результатів кластерного аналізу; по-друге, інтерпретацію факторів особистісної зрілості, отриманих у результаті статистичної обробки даних методом факторного аналізу; по-третє, співставлення результатів емпіричного дослідження з гіпотетичною моделлю, що дало змогу узагальнити і побудувати комплексну модель типології особистісної зрілості.

На гістограмах 1.1–1.8 наочно представлений розподіл показників рівнів особистісного розвитку студентів у відповідності до критеріїв оцінювання особистісної зрілості по кожному виділеному особистісному типу.

Перейдемо безпосередньо до опису психологічних характеристик особистісних типів, детермінованих впливом вчинкових факторів.

Перший базовий тип «Ситуативно-зорієнтований» представлений особистісними тенденціями самовизначення студентів у життєвій ситуації: особливості реагування на конкретну ситуацію, способи самовизначення в ній, спроможність виявляти суб'єктну чи об'єктну орієнтації. В залежності від цілей і потреб особистості, від її особистісних властивостей, які актуалізовані в конкретний момент, існує досить широкий діапазон прочитання об'єктивної актуальної ситуації. Як-от у нашому випадку, базовий тип «Ситуативно-зорієнтований» містить два особистісні типи, які обумовлені впливом біполярних факторів.

Перший тип особистості «Ситуативно-тривожний» відрізняється низькою сенситивністю в оцінці ситуації, як наслідок, відмовою представників даного типу від здійснення активних дій при найменшому відстроченні або наявності певних труднощів в процесі досягнення поставленої мети та використанні різноманітних способів її досягнення. Тому у ситуаціях життєвого вибору, у вчинкових ситуаціях вони можуть бути тривожними,

фрустрованими, внутрішньоконфліктними, але в той же час орієнованими на вищі цінності (за результатами факторного аналізу індивідуальні цінності (+ 0,57), суб'єктні цінності (+ 0,75)).

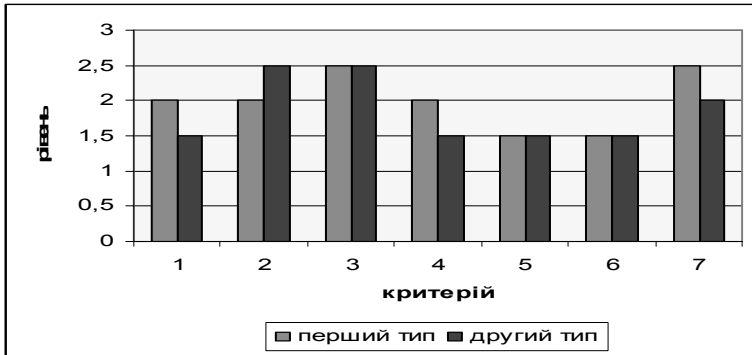

Рис. 1. Розподіл показників особистісних типів «Ситуативно-зорієнтований»

Представники другого особистісного типу «Ситуативно-залежного» також не можуть визначитися в ситуації, виявляючи залежність від соціальних норм та вимог. Притаманний даному типу людини високий рівень відповідальності, активності при постановці мети та виборі засобів для її досягнення, не знаходить свого виявлення, оскільки складність прийняття рішення перешкоджає їм перейти безпосередньо до виконання вчинкових дій, тобто, виявляючи готовність до здійснення вчинку і знаючи, як вчинити, така людина обирає інший «невчинковий» спосіб поведінки.

Другий базовий тип «Цілеспрямовано-наполегливий» характеризується здатністю особистості до постановки мети, що передбачає правильну оцінку суб'єктом домінуючих потреб, інтересів і пов'язаних із ними цілей, субординацію цілей між собою.

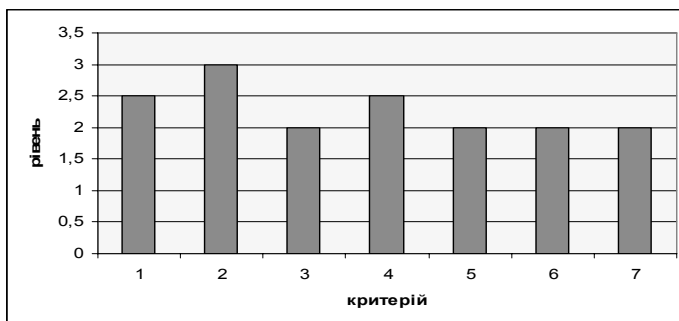

Рис. 2. Розподіл показників особистісного типу «Цілеспрямовано-наполегливий»

Отже, особистісний тип «Цілеспрямовано-наполегливий» презентує здатність особистості до визначення власних стимулюючих і спрямовуючих по-

тенцій, а також внутрішнє переконання суб'єкта в необхідності здійснення діяльності, тобто визнання індивідуально значимої необхідності активної соціально відповідальної дії. Особистість даного типу панує над випадковостями і змінює життєві обставини згідно зі своїми цілями і завданнями, свідомо управляє сама собою. Звільняючись від випадкових зовнішніх впливів, вона прямує всупереч внутрішнім перешкодам, які можуть бути подолані заради досягнення цінності, що стала метою. Вибір засобів та процес прийняття рішення детерміновані фактором випадковості, що відображається в особливостях виконання дії та оцінюванні отриманого результату.

Третій базовий тип «Ініціативний» пов'язаний із здатністю особистості враховувати наявні можливості, власні зусилля, що спрямовані на досягнення поставленої мети, тобто із здатністю підтримувати той рівень активності, що є адекватним умовам, при яких людина досягає поставленої мети.

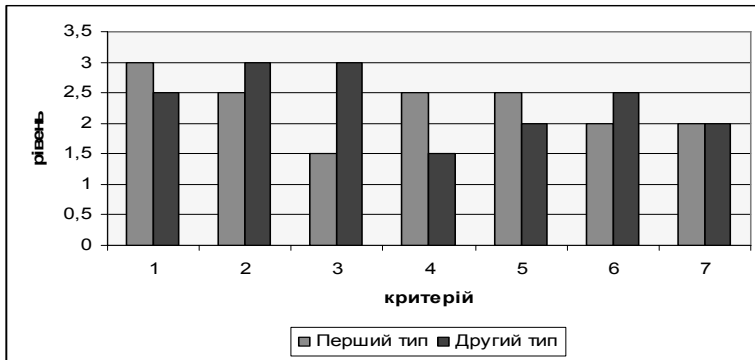

Рис. 3. Розподіл показників особистісних типів «Ініціативний»

Представники першого особистісного типу «Прагматичний», орієнтуючись у ситуації життєдіяльності та чітко формулюючи ціль, відчувають дефіцит або недорозвиненість засобів психічної діяльності, що виражається у прагненні отримати максимум доходу при мінімумі витрат часу та засобів. На вчинковому рівні даний тип характеризується тим, що суб'єкт власні успіхи приписує лише собі, а невдачі пов'язує з оточенням, тобто його можна позначити як тип суб'єкту, для якого «всі засоби є прийнятними».

Другий особистісний тип «Самокритичний» відзначається здатністю особистості не лише виявляти засоби шляхом творчого пошуку, а й, використовуючи наявний досвід, скласти програму досягнення мети. Така людина в процесі вибору і використання необхідних їй засобів дотримується вимог соціального середовища, в рамках якого вона здійснює свій вчинок. В той же час можлива ситуація, коли, орієнтуючись на наявні засоби, даний тип людини обмежує процес постановки цілі власними можливостями. Розвинута здатність до рефлексування у представників даного типу в деяких випадках заважає, оскільки людина займається нескінченним аналізом, що може завадити створенню образу «Я».

Четвертий базовий тип «Рішучо-впевнений» пов'язаний із особливостями процесу прийняття рішення. Варіанти особистісних типів, що відносяться до означеного базового типу, характеризуються виробленням внутрішньої впевненості особистості в досягненні поставленої мети обраними засобами.

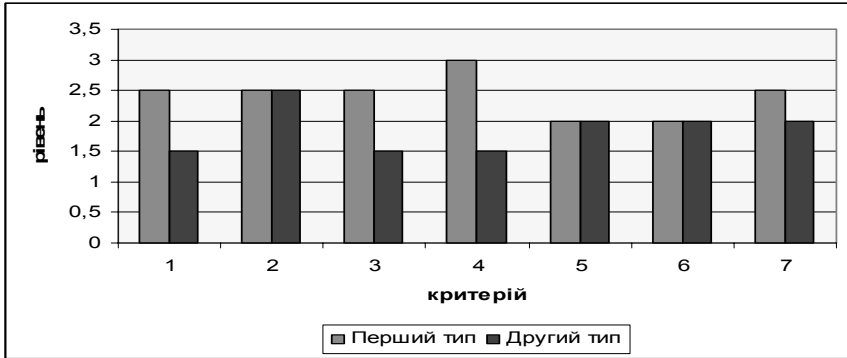

Рис. 4. Розподіл показників особистісних типів «Рішучо-впевнений»

Відмінною рисою першого особистісного типу «Реалістично-відповідального» є здатність особистості, долаючи ряд психологічних бар'єрів, співвідносячи суб'єктивні й об'єктивні фактори, перейти від наміру до виконання дії. Даний тип суб'єкту, припиняючи бути зв'язаним наявною ситуацією, виходячи за її межі, долаючи власну імпульсивність, проявляючи здатність до довільної регуляції поведінки, оцінює правильність визначення мети і засобів її досягнення, враховує можливі зміни ситуації виконання цієї дії і своїх психологічних характеристик.

Другий особистісний тип «Пасивно-слабовольний» відрізняється прагненням особистості уникнути відповідальності за результат здійснюваних нею дій, що зумовлено такими труднощами в процесі прийняття рішення: потреби випереджають можливості, а при оцінці ситуації, її прогнозуванні допускається чимало помилок. Особистість уникає свободи та відповідальності, делегуючи її іншим людям, долі, відчуваючи себе безневинною жертвою обставин, тимчасово опиняючись «не при своєму розумі», а також використовуючи інші форми психологічного захисту. Відтак, в осіб даного типу виражена інфантильна безпорадність, фіксація на проблемах міжособистісного характеру, коли вони схильні ідеалізувати себе та оточуючих.

П'ятий базовий тип «Виконавчо-відповідальний» презентує здатність особистості виконувати прийняте рішення, долаючи ряд перешкод суб'єктивного й об'єктивного характеру. Орієнтуючись на можливі варіанти подолання перешкод, можна виділити два особистісні типи, формування яких зумовлено відповідними факторами.

Загальними психологічними характеристиками типу «Саморегулятивний» є високий рівень ініціативності, самостійності, впевненості, цілеспрямованості суб'єкта, що виражається у здатності до саморегуляції, у

безпосередньому переході від слів до виконання дії. Особистість даного типу, застосовуючи творчий підхід до діяльності, послідовно й неухильно виконує прийняте рішення.

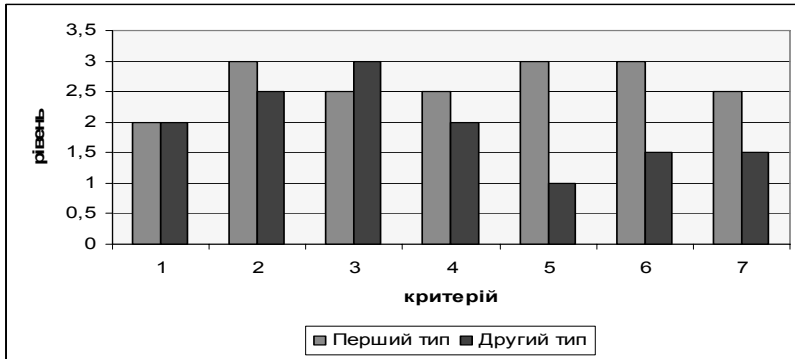

Рис. 5. Розподіл показників особистісних типів «Виконавчо-відповідальний»

Більшість намірів представників «Конформного» типу, основою яких хоча й виступають особистісно значимі мотиви і соціально схвалені засоби, так і не знаходять свого втілення у конкретному результаті: відмова від запланованого, перегляд свого рішення. Виконуючи несвоечасно, неоптимально діяльність, суб'єкт фіксується на наявних труднощах. Як наслідок, виникнення ситуативної тривожності, конформна поведінка.

На вчинковому рівні спостерігається як прагнення особистості уникнути відповідальності за вибір щодо здійснюваних дій, що досягається через відкладання прийняття рішення на останній момент, коли ситуація стане довізначеною настільки, що залишиться лише один спосіб прояву активності. Іншими словами, особистість намагається прорахувати всі «за» і «проти» настільки ідеально, що часу діяти вже не залишається.

Крім того, в деяких випадках суб'єкт приймає надмірну відповідальність за події, які об'єктивно знаходяться поза сферою його контролю, а також проявляє активність, спрямовану на спробу контролювати оточуючих людей і події, що з ними відбуваються.

Шостий базовий тип «Рефлексивний» обумовлений здатністю особистості оцінити виконану дію, зіставити її з поставленою метою як еталоном, зробити висновки щодо результату діяльності. Блок особистісних типів представлений лише одним варіантом, що утворений фактором самосхвалення.

Даний особистісний тип характеризується здатністю до поступального аналізу отриманого в ході виконання дій результату, до його адекватної оцінки. Виділяючи себе із життєвої ситуації, оцінюючи в співвідношенні з моральними еталоном, долаючи сумніви, приймаючи рішення, реалізуючи його, такий суб'єкт завершує дію вибору самооцінкою правильності прийнятого рішення. Характерними рисами особистості є усвідомлення всієї відповідальності за здійснюване, готовність не тільки до пізнання самого

себе, корекції своєї поведінки, способу життя, а й самоконтроль, самопслідовність, самокерування. Зазначимо, що даний діючий суб'єкт намагається відповідати соціально прийнятому способу поведінки, обмежуючи свій вибір тими нормами, правилами прочитання ситуаційних типів і певними нормативними сценаріями поведінки в них, що транслює суспільство.

Рис. 6. Розподіл показників особистісного типу «Рефлексивний»

Сьомий базовий тип «Самодостатньо-впевнений» пов'язаний із здатністю особистості в процесі усвідомлення наслідків власного діяння актуалізувати результат свого вчинку, на основі якого відбувається подальше духовне зростання, перетворення, встановлення нових відносин зі світом.

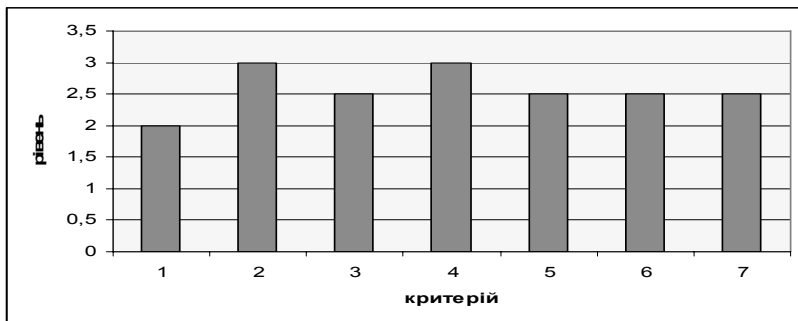

Рис. 7. Розподіл показників особистісного типу «Самодостатньо-впевнений»

Утворений низкою показників особистісний тип характеризується цілеспрямованістю, підкріпленою особистісною відповідальністю, задоволеністю пройденого відрізка життя. Даний тип особистості володіє достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності до своїх цілей і уявлень про її смисл. Здатність самостійно ставити цілі, добиватися їх досягнення власними зусиллями, здатність діяти свідомо у будь-яких умовах, приймати нетрадиційні рішення без стороннього впливу характеризує представників даного типу. В певні моменти життя можливий перехід на новий шлях розвитку ситуації, що може бути пов'язано із привнесенням в ситуацію нового знання, нового досвіду, нових оцінок, з розширенням репертуару дій.

Оскільки важливою ознакою даного типу особистості є здатність інтегрувати в єдине ціле засвоєні людиною окремі дії, способи і прийоми вирішення ситуації, можна припустити, що у вчинковому відношенні цей тип дещо неспроможний зорієнтуватися у ситуації, внаслідок чого перешкоди конструктивного особистісного розвитку та побудови зрілих відносин з людьми.

Останій восьмий базовий тип «Особистісно зрілий» презентує найкращий варіант особистісного розвитку, який характеризується високим рівнем розвитку усіх вчинкових компонентів особистісної зрілості.

Рис. 8. Розподіл показників особистісного типу «Особистісно зрілий»

Отже, представники даного типу характеризуються здатністю до адекватного сприйняття ситуації життєдіяльності, усвідомлення її колізійності, свідомим відстороненням від соціуму з метою реалізації вищих цінностей [2], творчим підходом до оптимального вирішення ситуації. Співвідносячи кількість необхідних зусиль для досягнення поставленої мети та прогножуючи можливий результат, даний тип людини приймає рішення та виконує поставлене завдання. Враховуючи, що у них виражений показник відповідності Я-реального Я-ідеальному (локус контролю Я, локус контролю життя), ми припускаємо, що їм властиві адекватна самооцінка, самоприйняття. Важливою ознакою даного типу особистості є здатність до активної переробки нового досвіду, що веде до розширення меж індивідуального життєвого світу суб'єкта через приріст смислу.

З зазначеного вище можна зробити висновок, що такий суб'єкт, проявляючи здатність і готовність до самостійної і успішної діяльності в умовах реальної специфічної ситуації, що базується на знаннях, вміннях і навичках, досвіді, цінностях і здібностях, здатен до прояву вчинкової активності, а відтак, ми визначаємо його як особистісно зрілого.

Розглянута модель типології особистісної зрілості презентує лише діапазон варіантів особистісного розвитку людини. Кожному з варіантів особистісного розвитку відповідає визначений рівень вчинкового розвитку: знання особливостей розвитку здатностей до самовизначення у ситуації, постановки мети, вибору засобів, прийняття рішення, виконання дії, рефлексії, закріплення досвіду дозволяє визначати, на якому етапі знаходиться людина у своєму особистісному розвитку, і прогнозувати подальші особистісні зміни.

Список використаних джерел

1. Лукасевич О. А. Суб'єктно-вчинкові критерії оцінки особистісної зрілості студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О. А. Лукасевич. — Луцьк : [б. в.], 2010. — 20 с.
2. Маслоу А. Мотивация и личность / Маслоу А. — 3-е изд. — СПб. : Питер, 2003. — 351 с.

О. А. Лукасевич

преподаватель,
Запорожский национальный университет,
кафедра практической психологии

ТИПИЧНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДОСТИЖЕНИЯ ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖЬЮ

Резюме

Статья посвящена проблеме разработки типологии личностной зрелости, основой которой выступает готовность и способность молодого человека к совершению поступка. На основе проведенного теоретического и эмпирического исследования выделено восемь базовых типов, характеризующихся индивидуально-специфическим способом совершения поступка и проявлением субъектности: ситуативно-ориентированный, целенаправленно-настойчивый, инициативный, решительно-уверенный, исполнительно-ответственный, рефлексивный и, как обобщающий, — тип личностно зрелого человека.

Ключевые слова: личностная зрелость, поступок, субъект поступка, компоненты личностной зрелости, критерии личностной зрелости, тип личностной зрелости.

A. Łukasiewicz

Teacher,
Zaporozhye National University

TYPICAL FEATURES OF REACHING PERSONAL MATURITY OF STUDENT

Summary

The article deals with the development of the typology of personal maturity, the basis of which is the willingness and ability of the young man to commit the act. On the basis of theoretical and empirical research focuses on eight basic types, characterized by individual-specific manner of committing the act and the manifestation of subjectivity: situationally-oriented, purposeful, persistent, proactive, strong, confident, executive responsible, reflective, and, as a synthesis — the type of person mature man.

Key words: personal maturity, act, subject of act, constructs of personal maturity, criteria of personal maturity, type of personal maturity.